

LA TRADUCCIÓ DE L'OBRA DE JAUME CABRÉ A LES LLENGÜES CENTREEUROPEES

TRADUCCIONS A LES LLENGÜES PONT

Pel que fa a les traduccions a l'espanyol, en el cas de Cabré, hi ha un primer moment molt dinàmic, situat a la dècada dels vuitanta del segle passat, amb la traducció el 1981 de la novel·la juvenil *El extraño viaje que nadie se creyó* (trad. Mercedes Caballud. La Galera, Barcelona, 1981). Després en seguiren: *La telaraña* (trad. Enrique Sordo. Argos-Vergara, Barcelona, 1984), la també juvenil *El hombre de Sau* (trad. Mercedes Caballud. La Galera, Barcelona, 1986), *Fray Junoy o la agonía de los sonidos* (trad. Enrique Sordo. Espasa-Calpe, Madrid, 1988) i *Libro de preludios* (trad. Enrique Sordo. Espasa-Calpe, Madrid, 1989). Ja en la dècada dels noranta només se li tradueix *Señoría* (trad. Daniel Royo. Ed. Grijalbo-Mondadori, Barcelona, 1993), que ha tingut una 2a edició recentment: Random House Mondadori, Barcelona, 2005.

Destacar que, en canvi, *L'ombra de l'eunuc* (1996), malgrat la rapidesa a ser traduïda al francès, no ho ha estat encara a l'espanyol i, pel que fa a *Las voces del Pamano*, es troba en procés avançat de traducció en aquest darrer idioma per Palmira Feixas per a Editorial Destino de Barcelona i està previst que es comercialitzi a partir de setembre de 2006; mentrestant, però, la novel·la ja ha aparegut en hongarès, està en vies de traducció a l'alemany, al francès i a l'holandès, i en estudi de traduir-la a llengües com el noruec, el suec, l'anglès, el romanès i l'hebreu. Tanmateix, remarquem que, a les editorials, els costa molt fer una segona edició d'un llibre que, encara que no sigui èxit de vendes, s'ha venut fins a acabar-ne les existències. És el que passa amb *Senyoria* en hongarès: *Omeltósága*, la primera edició de la qual està exhaurida i, tot i que han publicat dos llibres més de Cabré, no s'han decidit a reeditar-la.

Les traduccions de l'obra de Cabré al francès comencen amb *La toile d'araignée* (1985), traduïda per Patrick Gifreu, català del nord. Les altres novel·les han trobat un traductor excel·lent en l'occità Bernard Lesfargues, fidel a la li-

teratura catalana des de fa més de quaranta anys¹ i a l'obra cabreriana en particular: *Sa Seigneurie* (2004), que obtingué el Prix Méditerranée 2004 a la millor novel·la estrangera; *L'ombre de l'eunuque* (2006), i *Les veus del Pamano*, en procés de traducció i amb la sortida prevista per al 2007.

Pel que fa a l'italià, acaba d'aparèixer la traducció de *Senyoria* (*Sua signoria*), traduït per Francesco Ardolino i editat per Gaffi, de Roma.

Les traduccions nòrdiques es fan sobretot a partir del francès i l'anglès, també, en alguns casos, de l'alemany (cas segurament de Monzó i Belbel, tots dos força traduïts al noruec, suec i finès). En canvi, les centreeuropees troben un camí intermedià a partir del francès i l'alemany. Les de les llengües bàltiques, a través del rus.

L'anomalia com queda ben palès és, doncs, la traducció a l'anglès. De fet, tant el món editorial espanyol com l'anglosaxó tendeixen a pensar que són autosuficients en tots els gèneres. Segons Carles Torner, responsable de l'Àrea d'Humanitats i Ciència de l'IRL, totes les cultures europees, grans o petites, «tenim el problema de la llengua anglesa. Només un 3% dels llibres que surten als Estats Units són traduccions d'altres llengües, la majoria de ciències i clàssics de la literatura». S'està treballant amb el PEN nord-americà per veure «com les literatures minoritàries ens podem moure en una literatura tan tancada com la nord-americana». ² El paper que hi té, en tot plegat, l'Institut Ramon Llull és prou significatiu. Els ajuts no s'esmercen a editar llibres sinó a subvencionar-ne la traducció i la promoció. Segons Torner, d'ençà del 2003 les subvencions a la traducció s'han triplicat, de manera que dels 33 ajuts del 2003 s'ha passat als 76 i 77 del 2004 i 2005, amb una dotació total, el 2006, de 230.000 euros.

LA JORNADA DE TRADUCTORS CABRERIANES A BARCELONA³

Una jornada d'aquestes característiques era la primera vegada que se celebrava en l'àmbit de la nostra literatura i tots els participants la van trobar d'allò més profitosa i enriquidora. Se celebrà l'11 i el 12 de novembre del 2005, a Barcelona, curiosament coincidint amb el dia de Sant Martí, tan important en l'acció de *Senyoria*. Hi varen assistir deu traductors i dos estudiosos d'obres de Cabré amb la finalitat de resoldre dubtes i proposar solucions de tot tipus conjuntament: Francesco Ardolino, Jana Balacciu Matei, Kirsten Brandt, Palmira Feixas, Nelleke Geel, Dolores Martínez Torres, Bashkim Shehu, Simona Škra-

1. Va començar la seva tasca de catalanòfil amb la traducció d'*Incerta glòria* de Joan Sales, a la dècada dels cinquanta.

2. Jordi CAPDEVILA, «Elegits per a Frankfurt», *Avui*, 3 d'agost de 2006, 34-35.

3. Vull agrair la informació que m'ha passat l'amiga i companya Maria del Roser Trilla dels temes tractats al llarg de la jornada.

bec, Bob de Nijs i Zsuzsanna Tomcsányi. Hi va faltar, per l'edat, Bernard Lesfargues. Els estudiosos eren Jaume Aulet i Maria del Roser Trilla.

La trobada s'inicià en una granja del carrer Petritxol, en el centre geogràfic de *Senyoria*. Els assistents foren rebuts pels representants de les institucions organitzadores: Xavier Folch, director de l'Institut Ramon Llull; Jaume Subirana, director de la Institució de les Lletres Catalanes, Isidor Cònsul (Editorial Proa), Carles Torner (IRL) i Albert Ibàñez. Les sessions acadèmiques es van dur a terme a l'Ateneu Barcelonès. Roser Trilla va guiar una ruta literària sobre *Senyoria* pels llocs cabrerians lligats amb el segle XVIII: sala noble de l'Hostal de les Quatre Nacions, Palau de la Generalitat, campanar de l'església del Pi, capella de Marcús... Al llarg del recorregut els diferents traductors van anar llegint fragments de la novel·la en els llocs indicats, en algun cas també es va fer alguna lectura en la llengua del traductor.

Entre els dubtes que es van plantejar a la jornada per part dels assistents, n'enumerarem els més significatius i que d'una manera o l'altra tenen connotacions en les diferents llengües a què és traduïda l'obra de Cabré. Primer de tot, es va evidenciar que el traductor no tradueix només una llengua, sinó que també ho fa d'un estil que, en la majoria dels casos, és tan o més important i decisiu en la qualitat última del producte que la història narrada, els perfils dels personatges, els diferents registres... En un taller de traducció on participà la traductora alemanya Kirsten Brandt, es va constatar que el traductor tradueix més del que hi ha a la novel·la. Aquí seria aplicable aquell principi, si no cert prou ajustat, de «traduir sempre és traïr». Com es pot ser fidel a l'autor? El traductor és, d'alguna manera, com l'actor que interpreta un text i, doncs, té una part de dret d'«adaptar» el material a la seva acció personal, interpretativa. A voltes les «infidelitats» es faran des de la ignorància involuntària, des del sentit crític i selectiu, des del sentit d'adaptació a una altra realitat lectora, des de l'ajustament de llengües, des del gust personal...

En el cas de *Senyoria*, el títol ja suscita problemes: «*Senyoria*», en hongarès, són dues paraules i, en canvi, «sa *Senyoria*», una. En francès, *seigneurie* necessita el possessiu al davant. El títol mateix et situa en diàleg amb el protagonista, aquest matís, en hongarès, amb «sa *senyoria*», si fan la distinció és a l'inrevés, quan diuen «*senyoria*» com ho fan per distingir en adreçar-se a algú o bé referir-se algú. Tots els presents van estar d'acord en la dificultat de traduir les onomatopeies. Per exemple, què fem amb l'onomatopeia 'flap', tan significativa i crucial en la creació de misteri i intriga en el desenvolupament de la novel·la? Tres possibles solucions vàlides i ben diverses són: *plaf* en romanès, *pof* en gallec i *puff* en hongarès.

El protagonista de *L'ombra de l'eunuc* va néixer el mateix dia que Jaume Cabré. I es diu Miquel, que és un dels noms de bateig de l'autor. Quan en portava unes 100 pàgines escrites en tercera persona, el crític D. Sam Abrams li va comentar que li semblava un error la tercera persona i que hauria d'escriu-

re la novel·la en primera persona. Cabré va decidir llavors alternar la tercera i la primera persona en un mateix capítol, en un mateix paràgraf, en una mateixa frase: la persona es converteix llavors en un *zoom*. Tècnica que fa més difícil la traducció de la novel·la. Un aspecte que agrada, i els estimula, als diferents traductors pel que té de repte. En *L'ombra de l'eunuc*, la llarga llista de noms i dels sobrenoms/títols comporta problemes de traducció, com també quan s'utilitza l'ortografia prenortativa. Els traductors pensen aplicar la història de l'ortografia a partir de les seves llengües respectives. (A Alemanya, la recent reforma ortogràfica no s'acaba d'acceptar, perquè les editorials i els diaris continuen amb l'antiga. Però bé: Goethe escrivia un alemany diferent al del segle xx.) Així, doncs, en la traducció alemanya, es pot imitar l'alemany de Goethe. Tothom va estar d'acord que per traduir aquesta novel·la poden ser útils el *Diccionari popular i d'argot* i el *Diccionari de la música*, d'Edicions 62 («El cangur»).

Aquesta novel·la presenta una oralitat estructurada en la música. El primer capítol té forma de sonata, un tema melòdic. Algunes de les dificultats de tipus lèxic que van comentar-se són: el terme *pis franc*, que en francès té el mateix sentit, en alemany vol dir 'pis conspiratiu'; en hongarès, 'pis segur', i en italià, 'covo'. Per la seva banda el cognom Bolós coincideix amb el terme del francès *de banlieu* 'bolos'. («Ils sont des fous, des bolos»), amb les connotacions que aquest fet comporta.

També es va tractar de l'ús de l'article personal davant dels noms propis. En eslovè, no hi ha articles i, en canvi, en hongarès sí. Els mots que apareixen en tarragoní, com «aqueta», per exemple o d'altres formes dialectals, en el cas del romanès, s'han posat noms de Moldàvia en dialecte moldau.

Els potencials problemes de traducció de *Les veus del Pamano* se centren, d'entrada, en la localització de la novel·la i, sobretot, en els topònims i en els canvis de llengua i de variant dialectal. En hongarès, es va optar per un «hongarès de pagès», que no és propi de cap regió. En italià, el traductor s'ha decantat per un canvi de registre, més arcaïtzant, més vulgar; un canvi en l'estructura. En alemany, es proposava, pel que fa a la utilització del castellà, fer ús d'un alemany molt oficiós.

Els elements gràfics en l'obra de Jaume Cabré no hi són perquè hi ha una convenció que diu que ha de ser així, sinó per una necessitat interna. En les traduccions, s'haurà de perdre, necessàriament, l'acoloriment local. Es mantindrà l'ambient rural, però cal vetllar perquè no sembli que la novel·la passa en un «no lloc», cal que els traductors s'esforcin per assimilar els contextos cabrerians a referents de lloc i espai prou clars per als futurs lectors.

Entre els personatges protagonistes de la novel·la, Iuri Andrèievitx té especial dificultat d'adaptació per l'interès de l'autor a jugar amb el lector i a desorientar-lo d'entrada. Aquest personatge comporta diversos problemes de traducció. Els moviments que fa durant el primer capítol, on es manté l'ambi-

güitat de qui és Iuri Andréievitx, impliquen problemes de traducció en alemany i eslovè. Per exemple, quan està amagat darrere l'ordinador, cal dir en alemany «com» està amagat, si dret o estirat. Si s'indica estirat, és clar que no es tracta d'una persona; però si es diu dret, és impossible que es tracti d'un gat; per tant, s'ha de desfer l'ambigüitat: en alemany hi ha un indicatiu de la personalitat real del Doctor Zhivago que en l'original català no hi és. El fet que en alemany i eslovè calgui diferenciar entre moviment i estabilitat també dificulta, doncs, la traducció.

Pel que fa al lèxic, en destaquem alguns exemples de dificultats adaptadores. Del mot *maquis* (en eslovè hi ha un *Diccionari de manlleus* útil per a casos com aquest), en francès es distingeix entre 'maquisard' (individu) i 'maquis' (grup, moviment) i, encara, el mot francès 'maquis' fa referència també al paisatge mediterrani de la garriga, on es podien amagar amb facilitat els resistents, que per això prendran el nom de 'maquis'. Als països de l'est, es pot utilitzar el gallicisme 'partisan'. Als països bàltics, sembla que hi ha un terme equivalent que vol dir 'germans del bosc'. Alguns mots i expressions conflictives que tothom va treure a collació són: *burrot, caldo* 'tabac de pagès picat per a pipa', *quilomètric* i *ca de Ventura, Casa Gravat* (en eslovè, n'hi ha una expressió equivalent).

Entre els acords més destacables presos en la jornada cal esmentar la proposta de traducció d'uns capítols de les tres novel·les (*Senyoria, L'ombra de l'eunuc* i *Les veus del Pamano*) a l'anglès, per tal que així puguin tenir més difusió en l'àmbit anglosaxó i la urgència d'un estudi global de l'obra de Cabré per a fer més accessible el cosmos cabrerí als futurs traductors.

LES TRADUCCIONS A L'HONGARÈS

La tradició de traduccions catalanes a l'hongarès no havia estat mai regular fins als anys setanta del segle passat. Fins aleshores, majoritàriament, quan es feien sempre s'havien servit d'una llengua intermediària. Les primeres traductores directament del català a l'hongarès, a partir del 1971, van ser les germanes Tomcsányi, Judit i Zsuzsanna, deixebles de Kálmán Faluba, en els primers cursos de llengua catalana dictats al Departament d'Espanyol de la Universitat Eötvös Loránd de Budapest (amb sigla, ELTE). Així, la primera versió directa del català a l'hongarès és de Judit amb la traducció de *A Diamant tér* (1978).

Tanmateix, per la seva banda, el transsilvà György Jánosházy, sense cap mena de contacte amb el nucli de Budapest, publica l'any 1972 a Bucarest una antologia de la poesia catalana del segle xx en hongarès, *Körtánc fantomokkal* (*Ronda amb fantasmes*), volum que no deixa de ser personal malgrat el seu evident deute a la primera antologia de José Agustín Goytisolo.

Majoritàriament, les traduccions a l'hongarès dutes a terme aquests darrers anys se centren a l'editorial Európa de Budapest. Gizella Magyarósi, res-

ponsable de les literatures romàniques, i gran admiradora de la catalana, n'és, sens dubte, una de les impulsores decisives. Algú amb ascendència a la casa va descobrir (no sé com ni on) *Senyoria*, i en va encarregar un informe a la Zsuzsanna Tomcsányi, que el va fer del tot positiu. Tomcsányi, excel·lent traductora del català i del castellà, no va parar fins a convèncer l'editor que s'havia de traduir l'obra de Cabré i que ho faria ella. Així, fins al moment present, hi ha tres títols cabrerians traduïts a l'hongarès: *Senyoria* (2001), *L'ombra de l'eunuc* (2004) i *Les veus del Pamano* (2006). La traducció de les dues darreres novel·les, fruit de la tossuderia de Zsuzsanna Tomcsányi, va comptar amb el favorable contacte personal que es va establir entre l'editor de Proa (Isidor Cònsul i Cabré mateix) i Európa arran de la presentació de *Senyoria* i un dels volums de la Biblioteca Catalana, *Modern katalán színház II (Teatre català modern II)*, publicats per la Universitat d'Eötvös Loránd a Budapest en un únic acte, força concorregut.

Sobre els procediments per a traduir l'obra cabreriana, Zsuzsanna precisa: «Quan el tradueixo, tot simplement agafo la primera paraula i el text em porta a l'última, com una onada suau. Això no em passa amb cap altre autor». Els problemes i dubtes que se li plantegen, els resol directament amb en Cabré via correu electrònic.

Molt més exigua és la tradició de traduccions d'autors hongaresos al català, dutes a terme en alguns casos gràcies a les aportacions de lectors de català, fet que evidencia la necessitat de continuar potenciant-ne la presència arreu i, curiosament, a la iniciativa d'hongaresos que coneixen la nostra llengua. La col·laboració entre ambdós activistes ha estat, però, d'allò més fructífera. Aquest seria el cas de Maria Fradera, primera lectora de català a la Universitat de Budapest, col·laboradora, juntament amb Balázs Déry, d'Ildikó Szijj en la traducció d'*El senyor A. G. a X.* de Tibor Déry (1992) o les més recents de l'Eloi Castelló, en col·laboració amb Maria Ginés, de *La porta* (La Magrana, 2005), de Magda Szabó o en solitari, amb les obres del Nobel Imre Kertész —*Sense destí* (2003), *Kaddish pel fill no nascut* (2004) i *Jo, un altre* (2005)—, totes publicades per Quaderns Crema. Encara hem de parlar d'un volum de la poesia d'Attila József, *Poemes/Versek*, versionat conjuntament per Kálmán Faluba i Eduard J. Verger i editat a València per Gregal Llibres (1987), i d'*El petó i altres narracions*, de Dezső Kosztolányi, traduït per Faluba (La Magrana, 1990), de qui Eloi Castelló acaba de traduir unes novel·les.

Segons Faluba:

«amb el fenomen Márai i el Premi Nobel de Kertész les coses han canviat radicalment: és segur que últimament s'ha publicat més literatura hongaresa en català que no pas catalana en hongarès. Llàstima que aquest interès dels catalans es limiti a una parcel·la —per cert, important— de les nostres lletres: tothom llegeix Márai, però ningú no s'adona, posem per cas, de l'intimisme d'Iván Mándy: el seu recull *El vell botiguer i altres contes* (Proa, 2001), excel·lentment traduïts per Ildikó Szijj, hongaresa,

i Montserrat Bayà, catalana, acaba de descatalogar-se havent-hi un miler i mig d'exemplars al dipòsit!»⁴

EL CAS ROMANÈS: LA «BIBLIOTECA DE CULTURA CATALANA»
DE L'EDITORIAL MERONIA DE BUCAREST

Jana Balacciu Matei descobreix el català tota sola. Primer, els anys de la dictadura de Ceaușescu, com a investigadora de llengües romàniques a la Universitat de Bucarest. Després, quan pot sortir del país, gràcies a una beca de la Fundació de Congrés de Cultura Catalana, el curs 1990-91, el passa a Barcelona estudiant català. S'informa de la possibilitat d'obtenir lectors de català per a les universitats estrangeres i, un cop de nou a Bucarest, la universitat en sollicita un. És així com hi arriba Xavier Montoliu, que hi restarà durant els cursos 1992-1996.

El 1998, Jana Balacciu Matei, distingida amb la Creu de Sant Jordi, posa en marxa la «Biblioteca de Cultura Catalana», una obra molt personal i de gran abast per a la difusió de la literatura catalana a Romania. A data de 2006, aquest projecte editorial porta publicats vint-i-cinc títols. Iniciat el 1998 amb la publicació de *Singurătate*, de Víctor Català, compta fins al volum sis amb diverses col·laboracions de Xavier Montoliu. Ell i la Jana, entre 1994-95 fan feina traductora amb *La plaça del Diamant*, que apareixerà amb el número 6, el 2001. És, a més, cotraductor de *Mecanoscrit del segon origen* (2000), amb Marina-Sabina Draga. Abans Montoliu fa les introduccions i/o cronologies dels volums 1 (*Solitud*), 2 (*Mirall trencat*), 4 (*Les hores detingudes*) i 6 (*La plaça del Diamant*).

Jana Balacciu és una traductora que podríem qualificar d'imparable, indefallible, car encara no en deu anys ha traduït sola o en col·laboració tretze dels vint-i-cinc títols de la col·lecció: *Mirall trencat* (2000), *Laura a la ciutat dels sants* (2001), *La plaça del Diamant* (2001, amb Xavier Montoliu), *Senyoria* (2002), *El mar* (2002), *Dins el darrer blau* (2003), *Cop de lluna*, antologia de Roderedra (2003, amb Montoliu), *Demà a les tres de la matinada* (2003), *L'ombra de l'eunuc* (2004), *Pedra de tartera* (2005, amb Montoliu), *La meitat de l'ànima* (2005), *Ordit de llum*, de Carles Duarte, i *Cementiri de butxaca*, de Ramon Solsona (2006, amb Lavinia Coman). En aquests moments té en procés de traducció *Les veus del Pamano*, de Jaume Cabré.

La descoberta de l'obra de Cabré es produeix a la presentació d'*El vell botiguer i altres contes* d'Iván Mándy, el 2001, a la seu d'Enciclopèdia Catalana. Hi havia hongaresos i era públic que estaven traduint *Senyoria* a l'hongarès. Jana Balacciu s'hi interessa, i així s'inicien les traduccions d'aquest autor al romanès.

A la col·lecció, a més dels títols esmentats, s'han publicat per obra d'altres traductors: *Solitud* (1998, Irina Calin), *Mecanoscrit del segon origen* (2000, Mari-

4. Comunicació personal.

na-Sabina Draga i X. Montoliu), *Les hores detingudes* (2001, Lavinia Coman), *Antologia poètica* de Miquel Martí i Pol (2002, Nicolae Coman), *L'ungla de la gran bèstia* de Miquel Rayó Ferrer (2002 Diana Motoc), *Poesia* de Bartomeu Rosselló-Pòrcel (2003 Nicolae Coman), *Estels, muntanya enllà* de Ioana Ieronim (edició trilingüe romanès, català, anglès, 2005, Joan Llinàs i Adam J. Sorkin), *Guadalajara* (2004, Diana Motoc) i *Papa Borja* (2005, Lavinia Coman). Entre els autors clàssics i ja difunts hi trobem obres de Víctor Català, Bartomeu Rosselló-Pòrcel, Mercè Rodoreda (3), Pere Calders, Manuel de Pedrolo, Miquel Llor, Miquel Martí i Pol i Blai Bonet. Entre els autors contemporanis vius hi ha Joan Francesc Mira, Carme Riera (2), Ramon Solsona (2), Maria Barbal, Quim Monzó, Jaume Cabré (2), Carles Duarte, Miquel Rayó Ferrer i Ioana Ieronim.

Menció especial mereixen els tres volums dedicats a la literatura catalana de les Balears, que cronològicament coincideixen amb el moment de govern del Pacte de Progrés i l'empenta que Damià Pons i el seu equip van donar a la difusió de la literatura en català a les Illes; Balacciu corrobora que va ser gràcies a les subvencions que es van poder tirar endavant: *Antologia de poezie de autori din Insulele Baleare. Secolul XX* (2002, Nicolae Coman), *Antologie de proză scurtă de autori din Insulele Baleare. Secolul XX* (2002, Joan Llinàs) i *O lume în Mediterana: Insulele Baleare* (2003, Lavinia Pîrlog).

Pel que fa a la resta de títols, l'Institut Ramon Llull en subvenciona les traduccions i el risc de l'edició és complet i va a càrrec de l'editora Meronia, segell propietat del marit de Jana Balacciu Matei. Una constatació és que l'editorial no fa diners amb aquesta col·lecció; segons Balacciu, «es tracta de la meua bogeria» per una literatura que considera de primera línia, que ella vol que sigui coneguda pel poble romanès i, sobretot, per l'interès personal del destí del poble català que, ara, ja comparteix.

Dels diferents títols, se'n fan edicions d'uns mil exemplars que, més o menys, triguen dos anys a vendre's. Al començament va publicar obres d'autors clàssics, després, gràcies sobretot a la seva íntima connexió amb la cultura catalana i a les indicacions de Xavier Montoliu i d'altres amics editors i crítics catalans, ha anat confegint la llista actual de vint-i-cinc títols. Els altres traductors al romanès de la col·lecció són: Irina Calin, Marina-Sabina Draga, Lavinia Coman (3), Nicolae Coman (3), Diana Motoc (2), Lavinia Pîrlog i Adam J. Sorkin. També cal destacar la intervenció en algunes traduccions de Joan Llinàs, successor en el lectorat de Bucarest de Xavier Montoliu.

LES TRADUCCIONS A L'ALEMANY, ALBANÈS, ESLOVÈ I HOLANDÈS

En el cas de Cabré, les traduccions a l'alemany s'inicien gràcies a la coneixença de Xavier Gafarot amb l'agent literari Alexandre Dobler, que busca novetats i a qui recomana *Les veus del Pamano*. És també Dobler qui troba tra-

ductor a l'holandès a l'editorial Signature. Segons Kirsten Brandt, la traductora alemanya, fa una mica més d'un any que l'editorial Suhrkamp li va demanar un informe de lectura de *Les veus del Pamano*. La coneixien com a traductora del portuguès, però els constava que també sabia català. Fins aleshores no havia llegit res de Cabré, va llegir la novel·la i li va agradar molt, de manera que en va fer un informe entusiasta. Afirmar que la jornada de Barcelona va ser decisiva per a tenir una visió de conjunt molt útil de l'obra cabreriana. Segons Brandt, però també Nelleke Geel i Simona Škrabec, la traducció alemanya i el fet que aparegui en una editorial tan prestigiosa, l'Insel (Suhrkamp Verlag) de Frankfurt, obre les portes a moltes d'altres cultures.

El traductor albanès, Bashkim Shehu, que viu a Barcelona, està treballant a hores d'ara amb la versió de *Senyoria*. L'interès per l'obra de Cabré li vingué arran d'una trobada d'escriptors catalans i estrangers organitzada per KRTU. Hi va intervenir juntament amb Jaume Cabré i es va sentir obligat a llegir alguna obra seva. Li van recomanar *Senyoria*. Li va agradar i va decidir proposar-la a un editor albanès, que ja ha contactat amb l'Institut Ramon Llull per a rebre algun ajut a la traducció. El seu mètode de traducció es basa partint de l'original però tenint a la vista una traducció francesa, llengua que domina més que no pas l'espanyol, i contactes regulars amb l'autor.

El cas de l'eslovena Simona Škrabec és força diferent de la resta. Ella fa quinze anys que viu a Barcelona. Així doncs, segueix molt de prop la literatura catalana contemporània i la tria, en paraules seves, «és molt conscient. Acaba d'enllestir la traducció de *L'ombra de l'eunuc (Evnubova senca)*, que publicarà el gener de 2007 l'editorial Beletrina de Ljubljana. Confessa que no hi ha tingut gaire problemes gràcies a les consultes amb l'autor i a les línies generals que es van tractar a la jornada del 2005. És una iniciativa que no compta amb ajuts de cap institució catalana i sí, en canvi, del govern eslovè. Simona Škrabec va possibilitar la publicació d'un breu assaig de Cabré sobre la sana enveja que sentim els catalans de la independència d'Eslovènia en el principal diari del país.

Nelleke Geel és la traductora neerlandesa que tot just acaba de començar la traducció de *Les veus del Pamano*. La primera notícia sobre Cabré, la va tenir a l'editorial Proa. A la Fira de Guadalajara de Mèxic li van passar la novel·la i la va llegir d'una tirada, la va captivar la història que s'hi narra. Va participar en la jornada del 2005 i confessa que li va ser de gran utilitat. Ella treballa, des de setembre de 2005, a l'editorial Signature, i els va proposar l'edició en neerlandès de la novel·la. Li ho han acceptat i, en aquest cas, els cal l'ajuda del Ramon Llull, perquè si no seria molt difícil que els números quadressin amb una novel·la tan gruixuda i d'un autor completament desconegut a Holanda. La mateixa editorial publica Carlos Ruiz Zafón, i Geel creu que serà una bona plataforma per a difondre les traduccions de Cabré i de Lluís Anton Baulenas, entre d'altres. Ella, que coneix bé el català, per a traduir també se serveix d'altres llengües pont com l'espanyol i l'alemany.

En aquests moments, Bob de Nijs fa la traducció de *L'ombra de l'eunuc* sense cap contracte editorial, simplement perquè li agrada. Suposem que, amb la traducció feta, la mateixa Signature s'hi interessarà, després d'un temps prudencial de la publicació de *Les veus del Pamano*.

PROBLEMES CONCRETS DE TRADUCCIÓ REFERITS A L'HONGARÈS I EL ROMANÈS

Malgrat que l'hongarès i el romanès són dues llengües prou diferents, la primera d'arrels en la família uraliana (finoúgrica) i la segona, a la indoeuropea (romànica), hem plantejat un qüestionari comú a Jana Balacciu Matei i Zsuzsanna Tomcsányi que ha donat moltes respostes coincidents i força complementàries. Totes dues traductores són partidàries de no recórrer a cap altra llengua pont i sí, de servir-se dels diccionaris catalans penjats a internet. Especialment per a la Zsuzsanna Tomcsányi, li van ser útils els contactes amb els altres traductors durant la jornada de 2005.

Pel que fa a la tècnica cabreriana del canvi de punt de vista diverses vegades en un mateix període sintàctic, es manté en hongarès però, en canvi, en romanès, Balacciu diu que es perd ja que, malgrat que mantingui les veus dels diferents personatges, la identitat verbal no es pot conservar. Per a Balacciu, però, l'important és que prevalgui la identitat estilística de l'original (per exemple, el joc de registres en Cabré). La pèrdua d'un aspecte queda equiparada en el guany de l'altre. Respecte als salts temporals dins el mateix període narratiu, ambdues traductores estan d'acord que no els planteja cap problema, ben al contrari, els agrada molt acarar-s'hi i troben l'exercici apassionant.

Davant el repte de traslladar a les respectives llengües expressions genuïnament cabrerianes que creen un clímax especial sobretot al final dels capítols, com autèntics fermalls estilístics, ambdues traductores volen ser molt fidels a l'autor i li demanen aclariments i miren d'adaptar-ne el sentit a les llengües respectives.

La dificultat dels canvis ràpids i inesperats dels punts de vista narratius és un aspecte bàsic en les traduccions de l'obra de Cabré que les traductores troben esperonadora, sobretot perquè els agrada l'estil cabreriana. Ara bé, mentre que tècnicament en romanès aquest aspecte no planteja cap problema, en hongarès, sí. Perquè aquesta llengua només té una forma dels pronoms personals, no hi ha diferència de gènere (no tenen «ell» i «ella», «ells» i «elles»). Aquest pronom hongarès no expressa si es tracta d'una dona o d'un home. Si el matís narratiu és important, cal afegir el nom de la persona o una paraula explicativa, com per exemple «la dona», «el vell» o «el pagès».

Pel que fa a les nombroses picades d'ullet de l'autor sobre singularitats dels personatges o moments de l'acció, més d'una vegada han de recórrer a les notes explicatives a peu de pàgina o amb breus incisos en el text, per exemple, quan parla Juan Crisóstomo Arriaga, en el cas del qual s'ha d'acotar com «el

Mozart espanyol». En uns altres casos, el matís es perd, com passa amb la referència a Salvador Puig Antich. En general, el tractament de la ironia i l'humor no planteja problema a l'hora de traslladar-los a una altra llengua, ambdues traductores s'hi senten plenament identificades.

Respecte a la dificultat de conjunt de les obres de Cabré, les traductores pensen que té un nivell altíssim, i per això planteja un repte que els ve de cara assumir. Segons Balacciu, «Un escriptor ha de tenir poder creador. Un traductor ha de ser només creador de formes. En últim terme el que és absolutament decisiu és el domini de la llengua a la qual es tradueix. Tota la discussió sobre el traductor com a autor em sembla una mica (massa) exagerada. Un traductor és un eunuc».

Davant el conjunt de les tres obres que han traduït a les seves respectives llengües, a l'hora de sintetitzar quines han estat les dificultats més notables que hi han trobat, ambdues estan d'acord que, a banda d'algunes dificultats lèxiques i dialectals, un dels trencacolls ha estat la manera de parlar d'Ulls Blaus i la poesia i l'ortografia del poeta Maur, a *L'ombra de l'eunuc*. I en el cas concret de l'hongarès, respecte a *Les veus del Pamano*, les paraules dialectals i coses típiques del Pirineu com per exemple «girella» o «l'arròs caldós» i les frases en castellà del text.

Sobre la universalitat de l'obra de Cabré, ambdues traductores han fixat, especialment, l'atenció en aspectes de *L'ombra de l'eunuc*. Així, Balacciu creu «que la novel·la és una autèntica Bíblia, car hi és tot: història, família, amistat, amor, art, fe, apostasia..., què més? Vida i mort són universals sense fronteres espacials ni temporals». Per la seva banda, Tomcsányi, fent extensiva l'afirmació a personatges de les altres novel·les, opina que «presenta l'ésser humà en la seva totalitat, amb una riquesa de matisos excepcional, que fa les seves obres autèntiques clàssiques». La seva obra és clàssica perquè «es manté sempre actual i és filla de tots els temps», tal com Cabré diu en un moment determinat de *L'ombra de l'eunuc*.

LLORENÇ SOLDEVILA I BALART
Universitat de Vic

